ÎNCEPUTURILE EXEGEZEI BIBLICE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

PROF. DR. ALIN-MIHAI GHERMAN
Universitatea „1 Decembrie 1918", Alba Iulia
alinmihaigherman@yahoo.com

Abstract: In opposition with the slavo-byzantine tradition, based mainly on the reinterpretation of the patristical theology, a research on the theological texts (homilies, marginal comments on translations of the Holy Bible in Romanian and real biblical interpretations) written in Romanian in the 16th and 17th centuries proves that a special interest for the biblical interpretation is induced by the influence (or polemics) with the Reformation theological thought.
Keywords: biblical interpretation, the Reformation.

Constituită sub modelul literaturii slavo-române, literatura noastră a preluat de la bun început lecţiunile Bibliei făcute de Sfinţii Părinţi, multe din manuscrisele slavone păstrate sau copiate pe teritoriul ţării noastre conţinînd interpretările biblice de la cele ale lui Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie din Nazianz pînă la altele mai recente, dar intrate şi ele în teritoriul literaturii patristice, precum cele ale lui Theofilact al Bulgariei. Într-o cultură evident axată pe conservarea valorilor creştine deja stabilite de reperele patristice şi, mai ales, de autoritatea celor şapte sinoade ecumenice, nu se simţea nevoia unei reveniri la o nouă lecţiune şi interpretare a textului biblic. Dincolo de nivelul cultural al elitelor intelectualităţii româneşti de pînă în secolul al XVI-lea şi, bineînţeles, de lipsa unei baze ştiinţifice necesare acestui act – cunoaşterea limbii greceşti nu era una de nivelul atins de filologii preumanişti ai culturii Bizaţului tîrziu, iar limba ebraică, în măsura în care a fost cunoscută la noi, era inoperantă, din moment ce autoritatea Septuagintei era universală în mediul răsăritean.

Doar un impuls exterior, care să determine aplecarea cărturarilor români asupra textului propriu-zis al Sfintei Scripturi, putea să scoată cultura noastră din această atitudine de susţinere cu obstinaţie a unor valori consacrate deja de tradiţie. Acest impuls a venit din partea Reformei.

În primele ei decenii de existenţă, atît Reforma luterană, cît şi cea calvină îşi argumentau discursul cu exclusive accente anticatolice prin nevoia de revenire la Biserica simplă de la începuturile creştinătăţii, prin sublinierea necesităţii înţelegerii textului biblic în litera şi spiritul său originar, care se manifesta, pe de o parte, pentru cei mulţi prin folosirea limbilor naţionale, iar, pe de alta, pentru o elită intelectuală, care conducea această democratizare a actului religios, prin revenirea la

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)

textul original, ebraic şi grec, şi prin traducerea acestuia fie în limbile naţionale, fie în latină – văzută ca limba de cultură a Europei, ca o limbă a intelectualităţii. Luther a tradus astfel Biblia în germană din varianta latină a Vulgatei datorată sfîntului Ieronim, iar, puţin mai tîrziu, Theodor de Bèze a tradus Noul Testament din greacă în latină[1]. În căutarea argumentării polemicii cu teologii catolici, reformaţii (luterani, în special) au revenit la cercetarea literaturii patristice răsăritene, ignorată pînă atunci aproape cu desăvîrşire de teologia occidentală[2].

Încercarea de atragere a românilor la Reformă se susţine încă din secolul al XVI-lea prin apelarea la textul biblic şi la literatura patristică, interpretarea acestora fiind făcută întotdeauna din perspectiva tezelor pe care reformaţii doreau să le susţină, dar întotdeauna cu motivarea restaurării Bisericii autentice.

Prelucrat în româneşte – dar nu tradus! – după un original maghiar, *Tîlcul evangheliilor (Cazania I)* a diaconului Coresi conţine copios asemenea pasaje:

> Întîiu învăţăm cît de milostiv şi de meserearnic iaste [Hristos]: nu uraşte, nici goneaşte de la sine pre nimea care vin la el, avînd măcară cît mică credinţă întru el. Să va fi netare încă omul, elu-l întăreaşte, neci caută ce fel de om iaste, jidov sau păgîn, cinstit au ruşinat, drept au păcătos, destoinic au ba, bogat au mişel cum era şi cel sutaş. Derept cela zice (la Ioan): „Cine vine la mine nu-l voiu scoate afară!" Şi iară (la Matei) zice: „Veniţi la mine toţi!" Şi la Timothei: „Dumnezeu ară vrea pre toţi a ispăsi!"[3]

sau:

> „Ce carei propoveduim derept, pacea noastră iaste în ceastă lume", cum iaste scris la Matei 10: „Ferecaţi goniţii pentru dereptate, că acestora iaste împărăţiia ceriurilor. Ferecaţi sînteţi cînd împuta-vor voao şi goni-vor pre voi şi zice-vor toate reale cuvinte pre voi, mînt pentru mine. Bucuraţi-vă şi vă veseliţi că plata voastră multă e în ceriure." Şi în 39: „Şi cine nu ia crucea lui şi după mine să meargă nu e mie destoinic." Şi iară la Mathei 36: „Iată, eu tremeţ voi ca oile în mijloc de lupi. Fiţi amu mîndri ca şerpii şi şi întregi ca porumbii. Feriţi-vă de oameni că vor da pre voi în sfeat şi în săboară şi vor bate pre voi." Şi iară Matei 37: „Nu vă teamereţi de ceia ce ucig trupul, – sufletul nu-l pot ucide" şi la Ioan 52: „E să lumea voi va urî, ştiţi că mine mainte de voi au urît" şi în 53: „Că vine ceasul ca toţi cine v-au ucis, pare-le-se [că] slujbă aduc lui Dumnezeu" şi în 54: „Adevăr, adevăr grăiesc voao că plînge-veţi şi suspina-veţi voi e lumea bucura-se-va e voi în grije fi-veţi, ce grija voastră întru bucurie fi-va." Şi în Matei 38: „Toţi amu ce

[1] Contemporan cu aceştia, dar anticipîndu-i cronologic, Erasmus din Rotterdam a făcut o traducere nouă în latină a Noului Testament, însoţind-o de ample comentarii (numite de el parafraze), dar care se doreau să fie o operaţiune ştiinţifică făcută în spiritul umanist.

[2] De aici se explică numărul mare de ediţii ale sfinţilor părinţi răsăriteni apărute în mediul german în secolul al XVI-lea, dar şi de căutarea unor scriitori necunoscuţi Occidentului. De pildă, primele ediţii ale comentariilor biblice ale lui Theofilact al Bulgariei au apărut în mediul german luteran din prima jumătate a secolului al XVI-lea.

[3] Coresi, *Tîlcul evangheliilor şi Molitvenic românesc*, ediţie critică de Vladimir Drimba. Studiu introductiv de Ion Gheţie, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998, p. 71.

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)

mărturisesc înaintea oamenilor, mărturisi-voiu el eu înaintea Tatălui mieu ce e în ceriure, iară cine se va lepăda de mine înaintea oamenilor, lepăda-mă-voiu şi eu înaintea tatălui mieu ce e în ceriure." Şi în 39: „Şi cine nu ia crucea lui şi după mine să meargă, nu e mie destoinic." Şi iară la Matei 36: „Iară eu tremeţ voi ca oile în mijloc de lupi. Fiţi amu mîndri ca şerpii şi întregi ca porumbii. Faceţi-vă de oameni, că vor da pre voi în sfeat şi în săboară şi vor bate pre voi." Şi iară la Matei 37: „Nu vă teamereţi de ceia ce ucig trupul, – sufletul nu-l pot ucide; teameţi-vă mai vîrtos de cela ce sufletul şi trupul piiarde într-adînc." Şi la Ioan 52: „E să lumea voi va urî, ştiţi că nime mainte de voi au urît" şi în 58: „Că vine ceasul ca toţi cine v-au ucis pare-le-se că slujbă aduc la Dumnezeu" şi 54: „Adevăr, adevăr grăiesc voao că plînge-veţi şi suspina-veţi şi lumea bucura-se-va e voi în grije fi-veţi, ce grija voastră întru bucurie fi-ţ-va"[4] etc.

Că folosirea acestei modalităţi de argumentare este conjuncturală în textele coresiene, ne dovedeşte faptul că nu o găsim cu aceeaşi consecvenţă în *Evanghelia învăţătoare* (*Cazania a II-a*) tipărită la Braşov în 1580-1581. Aici, mergînd pe urmele modelului său bizantin, textul cazaniilor face o adevărată interpretare textologică a diferitelor fragmente din evanghelie, exegeza făcîndu-se în primul rînd în ceea ce priveşte conţinutul:

„Că va veni vreamea cînd nici în codrul acesta, nece în Ierusalim închina-vă-veţi părintelui." Aceasta grăi Domnul, spunea de perirea samareaninilor şi a jidovilor împreună, de ce vrea ei să paţă şi să piară împreună de rimleani după uciderea lui Hristos. „Voi vă închinaţi ce el nu ştiţi." E să amu şi aceluiaşi Dumnezeu închinară-se, că crezură samareaninii şi iudeii, însă samareaninii nu ştiau că a tuturor limbilor iaste domn Dumnezeu. Că le părea că pre samareanini şi iudei, numai că nu birui, iară jidovii ştiia că tot-ţiitoriul iaste Dumnezeu.[5]

Uneori, *Cazania a II-a* a diaconului Coresi îşi propune să lămurească pasaje obscure ale textului biblic, într-o perspectivă de interpretare textologică a textului:

„Cu tine proslăvii la pămînt, lucrul sfirşii, ce-ai dat mie de să fac." Pe pămînt, zice, proslăvit-au părintele Hristos, derept ce amu că în ceriu proslăvit era şi de îngeri închinat. Iară această slavă grăiaşte ce e din oameni slujbă şi închinăciunea ce va fi să aducă lui.[6]

Această metodă euristică (de susţinere a afirmaţiilor cu citate) abuzată de Reformă a obligat, totuşi, la o lectură atentă a Bibliei pentru extragerea citatului care pare a fi cel convingător şi a impus o interpretare textologică a Scripturii, fiind o primă etapă în exegeza biblică. Şi această etapă a fost indusă în mediul

[4] *Ibidem*, p. 64-65.
[5] Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură (1581)*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, vol. I, Bucureşti, 1914, p. 161.
[6] *Ibidem*, p. 185.

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)

românesc în primul rînd de canonul retoric reformat, care revenea cu obstinaţie la textul biblic împotriva autorităţii teologice a tradiţiei postbiblice.

Aceeaşi metodă euristică, de dovedire a celor afirmate prin citatul biblic, o găsim în *Catehismul calvinesc*:

> 17. Despre Fiiul Dumnezeu. Pentru ce să chiiamă Fiul lui Dumnezeu Isus, ce să zice ispăsitoriu? Pentru ceasta că pre noi ne-au spăsit şi ne-au răscumpărat din toate păcatele noastre, cum zice singur Hristos (la Math. 1, stih 21): „Şi vei chema numele lui Isus, că acel va izbăvi pre oamenii săi den păcatele lor" şi (la Deeanie 4, stih 12 zice): „Nu iaste într-altul în mine spăsenie şi nu iaste alt nume dat supt ceriu între oameni, pentru care se cade noao a ne mîntui."[7]

Replica dată Reformei a antrenat discursul în respectarea aceloraşi canoane retorice, astfel că nu surprinde faptul că mitropolitul Varlaam în *Cartea carea se chiamă răspunsul împotriva catihismului calvinesc*, tipărită la Mănăstirea Dealu în 1647, răspunde afirmaţiilor din *Catehismul calvinesc*, invocînd hotărîrile „săborului a două ţări" (Moldova şi Ţara Românească):

> Arătat iaste din toată Scriptura Svîntă că fii mîniei nu sîntem, să nu putem ţinea poruncile lui Dumnezeu. Ce această neputinţă să nu poată omul nu-i de la Dumnezeu, ce-i de la nedestoiniciia şi leanea omului, cum spune singur Hristos de zice: „De la om iaste această neputinţă, iară de la Dumnezeu toate să pot." (Mat. gl. 19. zac. 79). Şi Pavel apostol încă zice: „Toate le poci cu putearea celuia ce mă întăreaşte, Hristos." De aicea poţi cunoaşte că împlerea legei şi voiei lui Dumnezeu nu se poate face fără de darul şi de mila lui Dumnezeu, ce izvoraşte noao din muncile Domnului Hristos, de ne tîmpină şi întăreaşte neputinţa noastră cea slabă, ajutînd şi rădicînd gîndul şi inima noastră cătră împlearea legiei lui Dumnezeu. Iară după neputinţa noastră, cumu şi scrie „că din tinereaţele omului iaste lunecătoriu gîndul lui cătră toate răutăţile, de să şi tîmplă a nu putea ţinea întregi poruncile lui Dumnezeu" (Bit. Gl. 7), cum scrie în *Catihizm* mai sus, trebuiaşte iarăş cu pocăinţa şi cu din destul facere pentru greşeala noastră să ne îndireptăm. Că nu pentr-altă, ce iaste pentru lipsa acestora a pocăinţei şi din destul facerei să ştirbesc întru noi, de nu să pot face deplin poruncile lui Dumnezeu. Cum zice Sfîntul Pavel: „Deacă nu ispitiră să aibă pre Dumnezeu întru înţeleagere, pentr-acea-i deade pre ei în mente neiscusită să facă cealea ce nu să cad." (*k rim.*, g. 1, zac. 81), adecă deaca nu s-au cercat să aibă întru sine frica lui Dumnezeu, carea să chiamă şi iaste începătura înţelepciunei (Psal. 101), ce s-au ţinut ei mai înţelepţi, cum zice şi Pavel apostol: „Că înţelepciunea lumiei aceştiia iaste nebunie lui Dumnezeu."[8]

sau

[7] George Bariţ, *Catehismul calvinesc impus clerului şi poporului românesc supt domnia principelui Gheorghe Rakoczy I şi II*, Sibiu, Tipografia lui W. Kraft, 1979, p. 37.

[8] Varlaam, *Răspuns împotriva catihismului calvinesc*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984, p. 43.

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)

> Pentru popa să hie bărbat numai unii muieri, să nu ia a doa, învaţă iarăşi Svîntul Pavel de scrie cătră Tit şi-i dzice: „Pentr-aceaea te-am lăsat în Crit, ca să pui pre toate cetăţile popi, cum te-am învăţat, cum va fi neştine fără de prepus unii muieri bărbat." (2 Tit., glav. 1, zac. 300). Aşijdere şi cătră Timotei scrie de-l învaţă aşea credincios cuvînt: „De pohteaşte neştine preuţiia, bun lucru pohteaşte. Ce să cade preotului să hie fără de prepus, unii muieri bărbat." (1 Tim. Glav. 3., zac. 283)
> Pentru bolnav să cheame popii besearecei învaţă Iacov apostol în poslaniia sa, de zice: „De va boli neştine, să cheame popii besearecii să facă rugă pentru dîns, să-l ungă cu unt întru numele lui Dumnedzeu. Şi ruga cu credinţă va vindeca bolnavul şi-l va rădica Dumnedzău şi s-are hi făcut şi păcatele ierta-se-vor lui." (3 Iacov., glav 5, zac. 57)[9]

Că acest lucru a fost indus de polemica anticalvină, ne dovedeşte şi faptul că nici în *Cartea românească de învăţătură*, nici în *Şapte taine* mitropolitul Varlaam nu apelează decît foarte rar la citatul din textul biblic necesar susţinerii afirmaţiilor sale. Replica calvinilor nu se lasă nici ea aşteptată, afirmînd apăsat că adevărata credinţă, deţinută de ei, se bazează pe lectura cu atenţie şi analiza textului Bibliei:

> Vreare-am şi noi bucuroşi a fi întru credinţă cu voi, de aţi fi şi voi întru credinţă cu apostolii, cum îndemnă şi Pavel apostolul zicînd: „Nevoiţi-vă a ţine împreunare duhului prin legătura păcii: un trup sînteţi şi un suflet, cum şi chiemaţi sînteţi întru nădeajdea chemării voastre, un Domn, o credinţă, un botez, un Dumnezeu şi tată tuturor" i prociia (Efes. 4, stih 4, 5, 6). „Ce sminteală iaste den voi de v-aţi depărtat de credinţă apostolilor, ţiind obiceiurile oamenilor? Apostolii nu şi-au căutat spăsenia într-altul, fără numai în Isus Hristos, ştiind că la dînsul sînt cuvintele vieţii." (Ioan, 6, stih 68). „Că nici iaste alt nume supt ceriu pentru care să ne ispăsim." (Deanie 4, stih 12). Ştiind aceastea apostolii, n-au căutat a se îndrepta într-altul întru nime, ce numai care-i în Isus Hristos. Şi noi am am crezut în Isus Hristos ca să ne îndereptăm den credinţa lui Hristos, iară nu den faptele legiei, pentru că nu se va îndrepta den faptele legiei nice un trup (Efes. 2, stih 16). „Iară voi căutaţi ispăseniia voastră den multe eresuri şi aflături de oameni carele-s împrotiva şi a Scriturii Svinte, carele voi bine ştiţi şi nu-s neci cuvinte a le pomeni."[10]

Această modalitate o putea cunoaşte la fel de bine Varlaam şi din modul polemicii Contrareformei catolice, studiile recente arătînd apropierea reacţiei antireformate ortodoxe de discursul contrareformei catolice.

Tradusă din slavonă, *Evanghelia învăţătoare* de la Govora conţine şi ea fragmente în care se face exegeză a textului biblic. De exemplu, în încercarea de a găsi argumente pentru a susţine călătoria lui Isus Hristos în iad, se spune:

> Şi iară, să va zice cineva den cei priceavi cu necredinţă: „De unde ştiţ aceastea, că au pogorît Hristos în ad?", cade-se a răspunde de loc: „Den dumnezeieştile Scripturi ştim pentru ce grăiaşte prorocul chiar de taina aceasta den faţa Părintelui cătră Fiiul: Da-te-

[9] *Ibidem*, p. 507.
[10] George Bariţ, *Catehismul calvinesc*..., p. 71.

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)

> voiu, zice, întru leage rodurelor şi întru lumină laturelor să deşchizi ochii orbilor, să scoţi pre cei legaţ den legătură şi den casa temniţei şi pre ceia ce şed întru întunearec!" „Casa temniţei" nemică altă nu semnează, numai locul adului. Şi, iară, şi alt proroc grăiaşte: „Şi tu în sîngele legiei tale slobozit-ai legaţii den groapa carea nu avea apă", cum se zice dentr-adîncul adului, unde apă vie a bucuriei nu iaste şi darul Duhului Svînt.[11]

Un cu tot alt model al exegezei biblice îl oferă textul *Noului Testament de la Bălgrad*. Traducerea în sine a textului a fost o operaţiune de durată, la care s-au folosit, după cum ne mărturiseşte predoslovia mitropolitului Simion Ştefan, atît textul grecesc, cît şi cel slavon, dar şi un izvod latinesc. Majoritatea cercetătorilor au optat pentru folosirea textului Vulgatei. Cercetări personale ne-au dus la identificarea celei mai ştiinţifice ediţii a Bibliei apărute în lumea Occidentului: este vorba de *Biblia sacra* al cărei Vechi Testament a fost tradus din ebraică de cel mai mare specialist în ebraistică al celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVI-lea, Immanuel Tremellius[12], iar Noul Testament tradus din greacă de marele umanist francez Theodore de Bèze. Cele două traduceri au fost asamblate de un alt reputat specialist al epocii în exegeza biblică, Franciscus Iunius (Maior, „cel Bătrîn")[13]. Influenţe ale textului *Bibliei sacra* se pot găsi în *Noul Testament de la Bălgrad*, dar scoliile lui Iunius la textul biblic sunt traduse aproape integral. Prin această acţiune, suntem în faţa primei încercări sistematice de exegeză biblică în limba română: „(Matei, cap 3) 1. Ion propoveduiaşte. 4. Veşmîntul şi hrana lui. 5. Botează. 8. Rodul pocăinţei. 10. Săcurea la rădăcină. Lopata şi pleavele. 13. Hristos să botează de Ioan. (Cap 4): 11. Îngerii slujesc lui. 12. Povesteaşte pocaaniia. 18. Chemarea lui Pătru şi a lui Andrei. 21. Chemarea lui Iacov şi a lui Ioan. 23 Povesteaşte Evangheliia şi vindecă beteagii" etc.

Predosloviile sau summa care însoţeşte fiecare text în parte (a căror sursă nu a fost încă identificată) sunt o adevărată exegeză a lui. Dacă a fost făcută după vreuna din exegezele biblice reformate (ale lui Iunius?) interpretarea este adusă, însă, în limitele credinţei ortodoxe, ceea ce presupune categoric o atitudine creativă faţă de eventualele surse. Astfel, în faţa *Apocalipsului* se află următorul text:

---

[11] *Evanghelia învăţătoare*, Govora, 1642, p. 364-365.

[12] Ioannes Immanuel Tremellius (Tremelio) (1510-1580), evreu italian, convertit întîi la catolicism, a trecut ulterior la Reformă. A peregrinat prin Franţa, Anglia şi Ţările de Jos (a fost profesor la Louvain), ajungînd între 1561 şi 1577 profesor de ebraistică şi Vechiul Testament la Universitatea din Heidelberg.

[13] Cunoscut şi sub numele Francis Junius, Franz Junius, François du Jon (1546-1602), valon hughenot, ginerele lui Tremellius, căruia i-a definitivat traducerea Vechiului Testament, adăugînd scoliile care au însoţit în prima şi a doua jumătate a secolului al XVII-lea ediţiile *Bibliei sacra,* care reuneau traducerea lui Tremmelius şi a lui Bèze, fiind şi autor al unei impresionante opere teologice, profesor de ebraică şi de studiul Vechiului Testament la Tübingen.

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)

> În ceastă carte să cuprinde întîi îndemnăturile lui Isus Hristos la besearecile din aceale vreami (în 3 cap dentîi). A doao oară scrisă-i prorociia despre firea lumei şi a besearecei lui Dumnezău de acmu şi pînă la giudeţ, din începeniia al 4-lea cap pînă la al 11 vearş al 20-lea de cap şi de giudecata de apoi, pînă la sfîrşitul acestui cap. După aceastea scrie de fericăciunea credincioşilor carea-i venitoare în ceale 2 capete ce-s mai pre urmă. După aceastea laudă această prorocie în 8 stih a capului dentîi. Cînd au fost scris această carte? Cărtularii cei mai mari şi mai credincioşi, grecii şi rimleanii, toţi dempreună scriiază că Apocalipsis au fost scris în anul după Hristos 96, după alalte cărţi după toatea a Testamentului Nou, că Ioan apostolul, pre toţi apostolii şi sfinţi i-au întrecut cu viiaţa, că el au custat pînă la al treilea an al lui Traian împăratul, cum scrie Sofronie, carele au fost 100 şi al doilea an de la naşterea lui Hristos, după patimile lui Hristos 68 de ani, cum scrie Ieronim, din pustiirea Ierusalimului 25 de ami. [...] Această carte foarte-i de folos în beseareca lui Dumnezău, că cuprinde învăţătura prorocilor şi a apostolilor şi arată aiave dumnezăirea lui Hristos, zicînd că elu-i cel dintîi şi cel de apoi şi că-i putearnic spre toate, într-o destoinicie cu Tatăl şi că iaste mielul carele stă în scaunul dumnezăirei şi-l cinstesc toţi ai ceriului.[14]

Polemica sau distanţarea de Reformă atrage în cadrul culturii noastre folosirea aceleiaşi metode euristice de demonstrare a adevărurilor susţinute prin folosirea citatului biblic. Acest fapt scoate cultura noastră din lecţiunile patristice instaurate de cultura bizantină şi induce o cercetare reînnoită a Bibliei în vederea găsirii citatului potrivit susţinerii unei anumite idei. Dar, acest lucru se face prin preluarea unei retorici occidentale, care caracteriza atît Reforma, cît şi Contrareforma[15].

„Predoslovia către cititori" (***слово къ читателю***) a *Psaltirii în versuri* a mitropolitului Dosoftei este prima teoretizare în limba română a nivelurilor exegezei biblice; ea vorbeşte despre cele patru sensuri ale Sfintei Scripturi:

> ***писмителный, ѳетикос*** (pozitiv, afirmativ – n. ed.), pre istorie; ***обичалный, ѣикос***, pre obicei; ***иносказаємый, алигорикос***, pre altă plăzuitură; ***прѣносителный, метафорикос***, pre mutare. Patru înţălesuri are Svînta Scriptură: ***писмителный*** este cuvîntul cela ce nu te lasă să-l zîci într-alt chip de cum este scris (...); ***иносказаємыи*** iaste ca şi cimiliturile, cînd altă grăieşti şi altă să-nţălege (...); ***прѣнос[ител]ныи*** este ca neştine ce va să-i să-nţăleagă cuvîntul dintr-altă sămănătură de poveaste etc.[16].

Un pas important în drumul spre o exegeză biblică originală o face mitropolitul Dosoftei atît în *Psaltirea slavo-română*, cît şi în *Psaltirea în versuri*, în ambele făcînd

[14] *Noul Testament de la Bălgrad*, 303r.

[15] De altfel, multe din aceste elemente ale acestei retorici erau folosite încă din literatura patristică, găsind elemente ale acesteia începînd cu *Învăţăturile lui Neagoe Basarab*, dar, în aceeaşi măsură, şi în cronicile slavone moldoveneşti din secolul al XVI-lea şi chiar în documentele epocii, care începeau şi se încheiau de multe ori cu un citat biblic, care să justifice emiterea respectivului act. Polemica Reformă-Contrareformă le redescoperă, însă, şi le ordonează într-un mod de demonstraţie care fusese deja în mod curent folosit în scolastica medievală.

[16] Dosoftei, *Psaltirea în versuri.* Ediţie critică de N. A. Ursu, 1974, p. 17-21.

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)

ample exegeze ale unor psalmi. Avem, de această dată, exegeza biblică în adevăratul înţeles al cuvîntului, începînd cu cea lexicală (explicîndu-se prin apelul la textul original cuvinte, construcţii frazeologice sau noţiuni), cît şi o prezentare a conţinutului separat al fiecărui psalm, dar şi al contextului în care acesta a fost scris.

În *Psaltirea în versuri*, ca răspuns distihului „Cu ce preţ de răscumpărare / Sufletul de pierzare?", Dosoftei glosează marginal: „La giudeţ nime nu s-a putea plăti să scape de certarea cea vecinică"[17], iar în dreptul versului „Şi te glăseşti tare, ca marea cînd rage" Dosoftei notează cu litere chirilice, într-o transcriere aproximativă, textul ebraic: ***или, или, лама самаѳан*** „Dumnezeule, Dumnezeule, de ce m-ai părăsit?"[18].

Predoslovia *Psaltirii în versuri* se deschide cu o expunere generală asupra întregului text: „Această svîntă carte au făcutu-o svîntul proroc David de ne arată într-însa dumnedzăirea şi omenirea Domnului Hristos şi muncile şi de moartea şi de învierea şi suirea svinţiii sale în ceriu şi de toate ce au socotit a face svinţiia sa pentru spăseniia noastră şi de svinţii apostoli şi de toată svînta besearică, de războiul şi de izbînda ei şi de giudeţul ce vine, de muncile păcătoşilor şi de binele direpţilor şi de bunătăţile lui Dumnedzău şi de laudele lui. Are în psalomi 150."[19]

Exegeze particulare găsim în mai multe situaţii. De exemplu, cea de la Psalmul 50 spune:

> Fiind războaie dese prin multe prilejiuri în zilele lui David, una pentru că era multe cetăţi nedobîndite, alta pentru sîngele lui Urie ce-au răscumpărat Dumnedzeu de pre casa lui David cu asupră, pentr-aceaea poftiia cîndva să să-ntoarcă svinţiia sa cu bine de pace, ca să zidească Ierusalimul. Dat-au Dumnedzău pace în zilele lui Solomon, hiiu-său, de-au zidit pregiur Ierusalim şi au făcut şi besearica cea mare. Cu aceasta au procestvuit de Ierusalimul cel sufleţăsc, adeca svînta besearică a leagii noauă, că în vreamea lui Hristos au stătut toată pre pace pînă s-au întemeiat svinţiia sa besearica cu zidituri nalte de svinţii apostoli şi proroci şi mucenici şi de toţi svinţii în toată lumea, că în din vreame ce-au născut svinţiia sa în patrudzăci de ai după voznesenie au oprit războaiele.[20]

În continuare, ilustrează cele afirmate mai sus cu cîteva versete particulare: „Pune-mi capăt războaielor pînă la marginea pămîntului, arcul va sfărîma şi va frînge arama. Ca să înţăleagă toţi să-l cunoască. (Îndeletniciţi-vă şi cunoaşteţi că eu sînt Dumnedzău.) Iară pentru viţăii oltariului de atunce acmu sînt mieluşeii lui Dumnedzău cel cuvîntareţ pregiur masa Domnului Hristos."

Cel mai amplu comentariu îl găsim în faţa Psalmului 86, întinzîndu-se pe mai multe pagini:

[17] *Ibidem*, p. 331.
[18] *Ibidem*, p. 287.
[19] *Ibidem*, p. 23.
[20] *Ibidem*, p. 359.

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)

(Urdzîturile lui în cel svînt), adecă svinţii apostoli şi prorocii, că l-au luat Dumnedzău din munţii cei svinţi ca pre neşte pietri scumpe de ş-au urdzitu-ş svînta besearică Domnul Hristos. Luatu-i-au den munţii cei svinţi, adecă svintele doaosprădzeace săminţii, năroade mare din sămînţa cea svîntă a lui Avraam, adecă izrailteani, creştinii den leagea veache şi munţii cei svinţ, adecă năroadele şi ţările creştineşti. (Iubeaşte Domnul poarta Sinaiului mai presus decît toate satele lui Iiacov.) Poarta Domnului şi-mpăratului dă giudeţ în toată ţara. În poarta Sionului, în svînt oraş Ierusalim, îş întreba giudeţ toate neamurile lui Izrail la împăratul şi la Dumnedzău, c-acolo lăcuia împăratul izrailtenesc la Ierusalim, acolo lăcuia Dumnedzău în svîntul munte[21] etc.

Odată cu Dosoftei, exegeza biblică în limba română primeşte drept de cetate în lumea cărturarilor de la noi, devenind un mod de autentificare a tradiţiei ortodoxe a interpretării biblice, dar şi un exerciţiu ştiinţific. Indusă la noi de influenţa Reformei sau în confruntarea cu aceasta, la fel cu începuturile sale, ea s-a dezvoltat în permanenţă în dialog cu ştiinţa filologică occidentală.

Bibliografie

George Bariţ, *Catehismul calvinesc impus clerului şi poporului românesc supt domnia principelui Gheorghe Rakoczy I şi II*, Sibiu, Tipografia lui W. Kraft, 1979.

Coresi, *Tîlcul evangheliilor şi Molitvenic românesc*, ediţie critică de Vladimir Drimba. Studiu introductiv de Ion Gheţie, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1998.

Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură (1581)*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, 1914.

Dosoftei, *Psaltirea în versuri*, ediţie critică de N. A. Ursu, Iaşi, 1974.

Varlaam, *Răspuns împotriva catihismului calvinesc*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

[21] *Ibidem*, p. 605.

BDD-A19576 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-28 01:10:27 UTC)